

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky

Studijní rok 2007/2008

Jan Málek

Probační a mediační služba ČR

Probation and mediation institute Czech republic

Závěrečná bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Eva Klimentová, Ph.D.

Olomouc 2008

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Probační a mediační služba České republiky vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a prameny, z kterých jsem vycházel.

.....

vlastnoruční podpis

Anotace bakalářské práce

Název práce:	Probační a mediační služba České republiky
Příjmení a jméno :	Málek Jan
Katedra:	Sociologie a andragogiky FF UP Olomouc
Obor:	sociologie – andragogika
Vedoucí práce:	PhDr. Eva Klimentová, Ph.D.
Počet stran:	55
Počet příloh:	1
Počet použitých titulů literatury:	21
Rok obhajoby:	2008
Klíčová slova:	Restorativní justice Alternativní tresty Probace Mediace Mladiství Parole

Předmět této bakalářské práce je zaměřen na úlohu Probační a mediační služby ČR při práci s klienty, kterým byl uložen alternativní trest. Objasňuje činnosti probace, mediace a parole. Popisuje nejukládanější alternativní tresty obecně prospěšných prací a dohledu. Okrajově se zabývá mladistvími pachateli v rámci výkonu probace. V kasuistikách ilustračně ukazuje, jak instituce může působit na klienty mimo výkon trestu odnětí svobody. Z vlastní praktické činnosti na středisku PMS ČR v Trutnově poukazuje na některé problémy, se kterými se instituce potýká v rámci výkonu svých povinností.

Obsah:

Úvod.....	5
I. Probační a mediační služba ČR jako multidisciplinární instituce a její teoretická východiska.....	7
1. Historie vzniku PMS ČR a struktura instituce.....	7
2. Restorativní justice.....	9
3. Systemická psychoterapie.....	12
4. Sociální práce v rámci PMS.....	14
II. PMS a oblasti její činnosti.....	16
1. Obecně prospěšné práce.....	19
1.1 Opora v zákoně.....	19
1.2 Praxe výkonu trestu OPP.....	20
1.3 Problémy a perspektivy trestu OPP.....	24
2. Dohled.....	28
2.1 Zákon a ukládání dohledu.....	28
2.2 Probační práce v praxi.....	29
3. Děti a mladiství.....	34
3.1 Mládež a zákony.....	34
3.2 Činnost specialisty PMS pro mládež.....	35
4. Mediační činnost PMS.....	40
4.1 Mediace a zákon.....	40
4.2 Mediace a participace poškozeného.....	41
5. Parole.....	45
5.1 Spolupráce PMS a Vězeňské služby ČR.....	45
5.2 Spolupráce PMS Trutnov a věznice Odolov.....	46
III. Resumé.....	48
Literatura a prameny.....	50
Přílohy	

Úvod

Pro zpracování bakalářské práce jsem si zvolil téma Probační a mediační služba ČR. Tato instituce má za hlavní náplň své činnosti organizaci alternativních trestů a nápravu vztahů v řešení konfliktů mezi pachatelem a poškozeným. Cílem práce je stručně popsat institut Probační a mediační služby ČR, její organizaci, oblasti činnosti, metody, postupy i úkoly. Služba byla zřízena zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů, s účinností od 1.1. 2001.

Pro tento druh tématu jsem se rozhodl proto, že jsem měl u této instituce možnost více než 1 rok pracovat a také z toho důvodu, že pojem probační a mediační služba se během 7 let fungování v České republice příliš neobjevuje a troufám si tedy tvrdit, že je to pro veřejnost stále nové a nepříliš známé téma.

Ve světě není institut probační a mediační služby novinkou, i když ho nenajdeme v téže podobě, jak jej známe u nás. Systémy probační služby v Evropě představují pestrou škálu různých organizačních modelů. Důvodem vzniku probačních a mediačních institutů byla vzrůstající míra kriminality nejen u nás, ale i v Evropě. V souvislosti s nárůstem trestné činnosti a novými formami kriminálního jednání se ukazuje, že jednotlivé společnosti mají omezené možnosti, jak tento problém řešit, v této souvislosti se jeví instituce jako účelná a potřebná v rámci restorativní justice. (Štern et. al., 2001).

„Po několik let se jako hlavní problém českého vězeňství jeví přeplněnost věznic a neobvykle vysoký počet vězňů v poměru k počtu obyvatel státu. Na každého vězně připadá v průměru asi 3 m² ubytovacího prostoru... Příčiny této přeplněnosti spočívají v nadužívání institutu vazby, v příliš dlouhém trvání vazby, v nedostatečném využívání alternativních trestů a odklonů od trestního řízení, v neexistenci účinné prevence kriminality, v nekvalitní práci s odsouzenými, kteří nejsou po propuštění připraveni na občanský život, následkem čehož je vysoká recidiva apod. Tyto příčiny byly již v minulosti mnohokrát formulovány.“¹

¹ http://www.vscr.cz/clanky/?cl_id=311

Výše uvedené příčiny přeplněnosti věznic v podstatě vyjmenovávají možnosti působení PMS při jejich odstraňování.

Nejprve pojednávám o historii vzniku instituce. Poté popisuji multidisciplinaritu instituce, jejíž činnost je realizována především v oblasti práva. Probační a mediační služba ČR vychází z principu restorativní justice, o němž pojednám v samostatné kapitole. Pokud jde o další disciplíny, jde jednak o styl přístupu ke klientům v podobě systemické psychoterapie, jednak o vymezení sociální práce v rámci Probační a mediační služby ČR.

Za nejdůležitější část mé bakalářské práce považuji kapitolu PMS a oblasti její činnosti. Struktura jednotlivých podkapitol vychází z postupu: nejdříve o tématu pojednám obecně, zmíním se o teoretických východiscích a terminologii. V další části se věnuji praktické činnosti realizované střediskem PMS, tato část bude doplněna kasuistikami jako příklady z praxe o uplatnění alternativních řešení prostřednictvím instituce Probační a mediační služby ČR (dále jen PMS). Kasuistiky byly pořízeny na středisku PMS ČR v Trutnově, jejich zprostředkování zajistila vedoucí probační úřednice v průběhu ledna a února 2008.

V závěru jednotlivých částí a následně v resumé předkládám mou vizi pro vývoj této instituce do budoucna.

Téma této bakalářské práce se jistě dalo pojmout mnoha jinými způsoby. Považoval jsem za užitečné kromě obecných a teoretických východisek doplnit svou práci i o poznatky z praxe střediska PMS ČR v Trutnově. I když se činnost této instituce zařazuje do právní oblasti a patří do kompetence Ministerstva spravedlnosti ČR, v souvislosti s její multidisciplinaritou však nelze opomenout psychologickou péči o klienty a sociální práci s nimi.

I. Probační a mediační služba ČR jako multidisciplinární instituce a její teoretická východiska

V této kapitole se stručně zmíním o počátcích vzniku probačních institucí v Evropě a později v České republice, dále vysvětlím blíže multidisciplinaritu této instituce.

1. Historie vzniku PMS ČR a struktura instituce

V úvodu považuji za nezbytné zmínit se krátce o vývoji probačních aktivit v evropském regionu, potažmo v ČR. Tradice v oblasti probace začíná již na přelomu 19. a 20. století, a to zejména v západní a severní Evropě. Tam byl velký zájem o osobu pachatele a o takový způsob trestání, který by nebyl spojený s odnětím svobody. Probace je tedy druhem trestu, který je vykonáván na svobodě. V dnešní době je koncept probace velmi pestrý, objevují se různá pojetí a různá nabídka sociálních služeb s tím spojených (Štern et. al., 2001).

Mediační postupy se v Evropě objevují až od konce 70. let 20. století, přičemž inspirace přišla ze severní Ameriky, z Austrálie a Nového Zélandu. Jejich cílem je výraznější zapojení oběti a péče o ni v rámci řešení konfliktu spojeného s trestnou činností. Pachatel je v této souvislosti veden k tomu, aby se podílel na nápravě následků trestného činu (Štern et. al., 2001). Mediaci mezi poškozeným a obviněným představuje praktické využití systému obnovující (restorativní) justice, o níž pojednám dále.

V České republice se na konci 60. let minulého století objevovaly snahy odborníků z tzv. pomáhajících profesí pracovat s pachateli trestných činů tak, aby se bylo možno zaměřit na odstranění příčin porušování zákona. Mám zde na mysli zejména posilování výchovných prvků při práci s pachateli trestných činů, který se projevil mimo jiné vznikem nové profese – sociálních kurátorů. Zpočátku pracovali pouze s dospělými, a to převážně s nejtěžšími recidivisty. Teprve později se objevili specialisté pro práci s delikventní mládeží a začala postupná orientace na preventivní postupy (Štern et. al., 2001).

Po politických změnách v roce 1989 se v naší zemi projevil podstatný nárůst kriminality a pokračovala silná represivní tendence české justice. Mezi první pokusy o řešení patří experiment „*Mimosoudní alternativa pro delikventní mládež*“, který byl zahájen v roce 1991 odborníky Ústavu státu a práva ČSAV a dalšími pracovníky. Podstatou tohoto projektu byl prvek aktivního zapojení pachatele, jehož cílem mělo být odstranění následků trestné činnosti, a zároveň zapojení poškozeného, který mohl celý proces do jisté míry ovlivňovat také. Zde už se dá hovořit o počátcích mediace jakožto způsobu řešení sporu za přispění mediátora (Štern et. al., 2001).

Souběžně s tímto vývojem se postupně proměňoval i trestní řád a trestní zákon a následně byly zavedeny nové instituty: podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání, trest obecně prospěšných prací, podmíněné odsouzení s dohledem a možnost podmíněného upuštění od potrestání s dohledem. Pro zajištění výkonu těchto institutů byla od roku 1996 zřízena místa probačních úředníků, kteří pracovali na okresních a některých krajských soudech. Tento systém však v praxi narážel na spoustu potíží, např. personálních, kvalifikačních a materiálních, bylo nutno nalézt jiné řešení (Štern et. al., 2001).

Rozhodnutím Ministerstva spravedlnosti ČR vstoupil od 1.1.2001 v platnost zákon č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě. Postupně se začaly realizovat kvalifikační programy pro novou profesi – probační úředníky a asistenty, vytvářelo se potřebné materiální zázemí (Štern et. al., 2001).

Struktura PMS ČR vychází ze správního rozdělení republiky na okresy a kraje. Střediska PMS vznikla v místech, kde sídlí okresní soudy, krajská střediska v sídlech krajských soudů. Existuje celkem 74 středisek v 8 krajích. Pokud jde o organizační strukturu, ředitelství PMS ČR sídlí v Praze. V čele PMS ČR je ředitel, kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti. V jednotlivých soudních krajích pracují regionální vedoucí a na každém středisku působí vedoucí střediska. Úkoly PMS ČR plní v rámci středisek zaměstnanci ve funkci úředníků nebo

asistentů (Organizační řád PMS ČR, 2008). V neposlední řadě je třeba uvést, že veškerá činnost PMS je pro její klienty bezplatná.²

2. Restorativní justice

Považuji za důležité zmínit se o tom, že právním teoretickým východiskem pro činnost PMS je restorativní justice. Jedná se o přístup, který je úzce spojen s alternativními metodami trestu.

Restorativní justice přemýšlí jinak, než je tomu u justice retributivní. Někdy se hovoří o tzv. humanizaci trestu, kde se na trestný čin ve společnosti díváme více lidsky, a to samozřejmě jen u těch trestných činů, které spadají mezi ty méně závažné. Toto pojetí vychází z myšlenky, že trestný čin narušil sociální vztah mezi pachatelem, obětí a společností. Restorativní justice umožňuje těm, kteří byli tímto činem nejvíce dotčeni (především tedy poškozeným), pomáhat při odstraňování následků trestného činu (Zehr, 2002).

Princip restorativní justice se začal rozvíjet v polovině 80. let 20. století, a to nejprve v Kanadě a USA a postupně začal pronikat i do západní Evropy. Ale předcházely mu tradice původních obyvatel Nového Zélandu (Maorové), severní Kanady či africké zvykové právo. Restorativní justice stojí vedle justice retributivní a někdy ji vhodným způsobem doplňuje, ale nemůžeme však říct, že je uceleným systémem, jako je tomu u justice retributivní (Zehr, 2002).

Howard Zehr nabídl následující definici restorativní justice: „Pojem restorativní justice (z anglického restore – obnovit, navrátit do původního stavu) je označení, jež v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se daná trestná činnost dotkla. Restorativní justice usiluje o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky.“³

² <http://www.pmscr.cz/>

³ Zehr, H. Úvod do restorativní justice. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. str. 26.

Jako příklad bych uvedl, metodu tzv. „kruhů“, které poprvé v Kanadě ve své soudní praxi použil soudce Barry Stuart. Říkal jim „smírčí kruhy“, postup byl takový, že jednotliví účastníci dostávali postupně slovo, aby mohli promluvit se záměrem stanovit trest v trestních případech. Tato forma se přenesla i do oblasti řešení pracovních sporů jako zamýšlená forma společenského dialogu (Zehr, 2002).

Restorativní justice se blíží životní filozofii zahrnující respekt k jedinečnosti člověka, zachování jeho integrity, kompetentnosti lidí rozhodovat o sobě (Zehr, 2002). Jak dále uvádím, na této filozofii je z velké části založena i praktická činnost PMS v práci s klienty.

Restorativní justice je založena na těchto základních principech ⁴:

- zločin nemá být považován za porušení společenského pořádku, ani za překročení abstraktních právních a morálních pravidel, ale má být chápán především jako *škoda* (újma), která byla způsobena oběti a jako hrozba pro bezpečnost společnosti.
- Škodu způsobenou oběti je třeba chápat široce, jde o újmu materiální, fyzickou, psychickou, o ztrátu společenského postavení, narušení sociálních vazeb, osobního a rodinného života.
- Reakce na zločin má přispět ke snížení (*odstranění*) této škody a hrozby.
- Hlavním účelem společenské reakce na spáchaný čin nemá být potrestání pachatele, ani jeho převýchova nebo odstranění, ale vytvoření takových podmínek, aby mohly být odstraněny následky trestné činnosti.
- Tendence ke zpřísnování trestní represe a ukládání přísnějších trestů je kontraproduktivní, zejména u mladistvých pachatelů.
- Pachatel se má aktivně podílet na náhradě způsobené škody (na odstranění škodlivých následků trestného činu) a mají mu přitom být zachována všechna práva jako ostatním občanům.

⁴ Karabec, Z. a kol.: Restorativní justice – sborník příspěvků a dokumentů. Praha: IKSP, 2003, str. 9.

- Jestliže pachatel nehodlá participovat na tomto odstranění následků (na náhradě škody), je k tomu donucen soudem.
- Státní orgány (orgány činné v trestním řízení) se mají v systému restorativní justice angažovat pouze tehdy, jestliže čistě vyjednávací postup mezi pachatelem a obětí nevede k cíli nebo jestliže spáchaný trestný čin je takového druhu (závažnosti), že klasický trestní proces je nezbytný.
- Oběť trestného činu nemůže být nucena k vyjednávání s pachatelem o způsobu a rozsahu kompenzace za způsobenou škodu.

Restorativní justice tedy reaguje odlišně než retributivní, a to v tom smyslu, že se zaměřuje na potřeby poškozeného a na závazky a povinnosti pachatele, které se vztahují k naplnění těchto potřeb. (Zehr, 2002).

Podle mého názoru by mělo docházet k většímu proniknutí restorativního přístupu do stávajícího systému trestního práva. Ukazuje se totiž, že v soudní praxi nestačí jen uložit trest, ale je nezbytné pozitivně zasáhnout širší sociální kontext.

Zde bych odkázal na priority na PMS formulované třemi zásadami (Štern et. al., 2001):

- integrace pachatele
- participace poškozeného
- ochrana společnosti.

Realizace těchto zásad není již plně v kompetenci soudu, který jakožto represivní orgán sice vyřkl trest, ale náprava stavu věci je mnohem širší a zdlouhavější proces. Tady se vytváří prostor pro jinou instituci, která již nevykonává represi, ale má za úkol napomáhat větší účasti pachatele na zmírnění nepříznivých dopadů trestné činnosti (Štern et. al., 2001). Konkrétní příklady a aplikace této filozofie budou obsaženy v části o praktickém výkonu alternativních trestů.

3. Systemická psychoterapie

Na úvod této části bych uvedl, že každý pracovník PMS je povinen absolvovat jednoroční kvalifikační vzdělávací kurz (dále jen KVK), který má několik obsahově odlišných složek: kromě vzdělávání v právní oblasti a v odborných činnostech týkajících se probace a mediace jde také o souhrn psychologických znalostí a dovedností. Ten zahrnuje teoretická východiska společenskovedních oborů a jeho nedílnou součástí je i praktický nácvik profesionální komunikace s klientem (Osnovy KVK, 2004). Využití komunikačních technik podrobněji popíši v kapitole o výkonu probace v rámci uloženého dohledu probačního úředníka.

V rámci úvodních přednášek je frekventantům kurzu doporučena odborná literatura, z níž významnou pozici zastává kniha *Umění pomáhat* od Ivana Úlehly. Autor již v úvodu zdůrazňuje, že jeho učebnice vychází ze systemického přístupu, může tedy sloužit probačním úředníkům jako cenná inspirace pro výkon probační praxe (Osnovy KVK, 2004).

V každodenním kontaktu s klienty musí pracovník projevit schopnost přiměřeně komunikovat s lidmi různé úrovně vzdělání, věku či sociálního postavení, měl by být schopen empatie a porozumění. Zároveň musí mít hluboké znalosti z psychologie osobnosti. V rámci KVK jsou účastníci postupně vzděláváni v teoretických a praktických postupech systemické psychoterapie (Osnovy KVK, 2004).

Rád bych vysvětlil, proč je systemický přístup základem pro každodenní činnost probačního pracovníka. V systemickém pojetí je terapeutická komunikace považována za *společné hledání alternativ*.

Lidská existence je v systemické psychoterapii definována jako společenství v jazyce, sociální systémy se vytvářejí *komunikací*. Zde je třeba připomenout, že základním pracovním nástrojem probačního pracovníka je *rozhovor*. Významný představitel systemické terapie Kurt Ludewig zformuloval mj. „dvojí základní imperativ: *přijetí: měj na paměti mnohotvárnost lidských světů!* a *respekt: druhého člověka považuj ve společném životě za bytost stejného*

rodu!“⁵ Jak tyto imperativy naplňuje PMS v praxi, popisují dále (viz kapitola PMS a oblasti její činnosti).

Systemický přístup využívá některých vlastních technik např. (Ludewig, 1994):

1. Cirkulární dotazování – otázky jsou přístupem k problémové situaci a vedou k formulování klientovy zakázky .
2. Reflektování v týmu – přináší nové pohledy na situaci a návrhy možných řešení.
3. Závěrečná intervence – shrnuje výsledek konzultace, podněcuje k alternativnímu myšlení a jednání.

V souhrnu je systemická terapie založena na způsobu myšlení, kdy klient je chápán jako autonomní bytost, která je v průběhu komunikace s terapeutem podněcována k sebepomoci. Důležitou podmínkou je vzájemný respekt obou účastníků (Úlehla, 1999).

Více k této části uvedu v kapitole Probační práce v praxi, kde pojednávám o konkrétních požadavcích na vedení profesionálního rozhovoru.

⁵ Ludewig, Kurt. Systemická terapie: základy klinické teorie a praxe. Praha: Pallata, 1994. str. 54-55.

4. Sociální práce v PMS

V praxi probačních pracovníků se využívají tři metody sociální práce (Matoušek et. al., 2005):

- 1) individuální metody práce s klientem, tedy s obviněným a případně poškozeným;
- 2) v rámci mediace jde o zprostředkování setkání dvou stran, pachatele a poškozeného;
- 3) probační pracovníci vystupují též jako koordinátoři práce s klientem, což představuje jednání s dalšími subjekty, jež se účastní daného případu

Tyto metody vycházejí ze zákona č. 257/2001 Sb. o PMS, kde je uvedeno, že probační a mediační činnost spočívá zejména:

- „a) v obstarávání podkladů k osobě obviněného a jeho rodinnému i sociálnímu zázemí,
- b) ve vytváření podmínek pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, nebo pro schválení narovnání, zejména projednání a uzavření dohody mezi obviněným a poškozeným o náhradě škody, nebo dohody o narovnání, případně podmínek pro další takové procesní postupy či tresty nespojené s odnětím svobody,
- c) ve vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby probačním dohledem,
- d) ve vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy byl dohled uložen, ve sledování a kontrole obviněného v průběhu zkušební doby, v kontrole výkonu dalších trestů nespojených s odnětím svobody, včetně trestu obecně prospěšných prací, ve sledování výkonu ochranných opatření,

- e) ve sledování a kontrole chování odsouzeného v průběhu zkušební doby v případech, kdy bylo rozhodnuto o podmíněném propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody.“⁶

Praktická činnost probačního pracovníka v oblasti sociální práce probíhá právě v rámci výše uvedených aktivit. V podstatě se tyto činnosti dají shrnout do následujících okruhů: přípravné řízení, řízení před soudem, probace, mediace, obecně prospěšné práce a parole.

S cílem zvyšovat odbornost pracovníků PMS souvisí to, že od roku 2007 se postupně zavádí do praxe středisek specializace v některé ze zmiňovaných oblastí (Interní materiály Ředitelství PMS Praha). Postupně tak dochází k prohlubování vědomostí a kompetencí probačních úředníků a asistentů, kteří pak navenek vystupují jako kompetentní a kontaktní osoby ve své specializaci. Jsem přesvědčen, že jde o krok správným směrem, přestože v současné době nejsou zcela vytvořeny personální podmínky pro plnou realizaci těchto záměrů. Je totiž důležité a potřebné, aby rostla profesionalita a efektivita PMS.

⁶ Zákon č. 257/2001 Sb. § 4 odst. 2 o PMS

II. PMS a oblasti její činnosti

V této kapitole se budu věnovat hlavním oblastem činnosti PMS. Každá část následujícího textu nejdříve příslušnou oblast zařadí do právního rámce, poté následuje pohled na realizaci v praxi středisek PMS včetně ilustrativních kasuistik a v závěru se vždy zamyslím nad rezervami a perspektivami rozvoje příslušné oblasti.

Jak již bylo uvedeno v kapitole o restorativní justici, smyslem alternativního trestu není trest samotný, ale spíše náprava situace, která vznikla jako následek trestného činu. Slovo „**alternativní**“ zde znamená jakoukoli jinou možnost potrestání místo trestu odnětí svobody. Mezi tyto alternativní tresty patří (zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon):

- trest obecně prospěšných prací (dále jen OPP)
- zákaz činnosti
- peněžitý trest
- zákaz pobytu
- propadnutí věci
- vyhoštění
- podmíněné odsouzení

Střediska PMS zahajují svou činnost na základě pověření *státním zástupcem* nebo *soudem*.

Pokud jde o oblasti činnosti PMS, dají se rozdělit do dvou základních skupin:

1) Činnost ve stádiu **před** rozhodnutím státního zástupce / soudu – patří sem zejména obstarávání informací k osobě obviněného a jeho rodinnému a sociálnímu zázemí, vytváření podmínek pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, nebo pro schválení narovnání, případně podmínek pro další takové procesní postupy či tresty nespojené s odnětím svobody.

V tomto stádiu trestního řízení (přípravné řízení) usiluje PMS zejména o hledání způsobu, jak se její klienti zapojí do řešení následků trestné činnosti a prostřednictvím mediační činnosti se podílí na přípravě podkladů pro rozhodnutí státního zástupce či soudu (Štern et. al., 2001). Mediací se budu zabývat v samostatné kapitole.⁷

V přípravném řízení jde o situace, kdy soud podmíněně zastaví trestní stíhání ve smyslu §307 zákona č. 141/1991 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), a určí zkušební dobu, v rámci které je obviněnému uloženo, aby nahradil způsobenou škodu nebo aby dodržoval přiměřená omezení a povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život. Ještě se zmíním o možnosti narovnání – probační pracovník se dle svých možností a kapacit střediska rozhodne, zda vstoupí do případu, který je možno řešit tzv. narovnáním dle § 309 zák. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), což opět vede k zastavení trestního stíhání.

2) Činnost ve stádiu **po** rozhodnutí státního zástupce / soudu – mezi klíčové oblasti PMS do fáze po rozhodnutí (vykonávací řízení) náleží především vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby probačním dohledem a dále sledování a kontrola obviněného v průběhu zkušební doby v rámci podmíněného odsouzení s dohledem nebo podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, kontrola výkonu dalších trestů nespojených s odnětím svobody včetně trestu OPP (Štern et. al., 2001).

Je nutno dodat, že v této souvislosti se klientem PMS ČR stane člověk vždy nedobrovolně, na základě soudního rozhodnutí.

⁷ Pro úplnost dodávám, že i ve stádiu po rozhodnutí je vhodné nabízet klientům mediaci v těch případech, kde přetrvává konflikt mezi stranami, není dořešena náhrada škody a na straně poškozeného a odsouzeného je zájem tento stav řešit (Štern et. al., 2001).

Převážnou část agendy středisek Probační a mediační služby ČR představuje zajišťování výkonu alternativních trestů, jde tedy o činnost ve **vykonávacím řízení**. Ze statistik PMS ČR za rok 2007 vyplývá, že z celkového počtu 27 648 nově evidovaných případů na přípravné řízení připadá jen 21 % (5802 případů), kdežto vykonávací řízení představuje 79 % (21 846 případů).⁸ Pro účely mé bakalářské práce se zaměřím na **obecně prospěšné práce, dohled** a práci s věkovou skupinou 0 - 18 let **děti a mladiství**.

Na závěr této části se zmíním o dalších specifických úkolech PMS, kam patří zejména pomoc při odstraňování následků trestného činu ve smyslu intenzivní práce s poškozeným či obětí (*mediační činnost*), a *parole* (příprava podkladů pro podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody).

Činnostmi, které jsem zde vyjmenoval, se budu podrobněji zabývat v příslušných kapitolách.

⁸ viz přílohy, tab. č. 1

1. Obecně prospěšné práce

Ve fázi po rozhodnutí soudu jsou střediska PMS nejčastěji pověřována zajištěním výkonu trestu obecně prospěšných prací. Dle statistiky PMS ČR za rok 2007 bylo uloženo celkem 14 038 trestů OPP, což představuje 71, 7 % z celkového počtu nových případů ve vykonávacím řízení.⁹

Trest obecně prospěšných prací ve smyslu § 45 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, znamená, že klient má soudem uloženo odpracovat stanovený počet hodin k obecně prospěšným účelům, tedy např. pro neziskovou instituci, pro obce či města. Trest musí klient vykonat osobně, bezplatně, ve svém volném čase. Práce nesmí sloužit výdělečným účelům.

1.1. Opora v zákoně

Soud může na základě výše uvedeného zákona uložit trest obecně prospěšných prací v rozsahu 50 – 400 hodin (u dospělých) za trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje 5 let. Může být uložen jako samostatný trest nebo vedle jiného trestu. Při ukládání trestu obecně prospěšných prací přihlédně soud ke stanovisku pachatele k možnosti uložení tohoto trestu a k jeho zdravotní způsobilosti. Soud dále může uložit pachateli na dobu výkonu trestu přiměřená omezení nebo povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život, zpravidla jemu též uloženo, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Ze zákona má odsouzený na výkon tohoto trestu jeden rok. Pokud ve stanovené lhůtě nevedl řádný život nebo trest obecně prospěšných prací zaviněně nevykonal, přemění soud tento trest nebo jeho zbytek v trest odnětí svobody. Za dvě hodiny nevykonaného trestu se počítá jeden den odnětí svobody.

⁹ viz přílohy, tab. č. 2

1.2. Praxe výkonu trestu OPP

Zajištění výkonu tohoto trestu začíná tím, že po vynesení rozsudku nad obviněným je místně příslušnému středisku Probační a mediační služby ČR zasláno Pověření k výkonu probačních činností. Poté je klient písemně pozván k úvodní konzultaci, v rámci které jsou s ním projednány podmínky výkonu trestu OPP a je podrobně poučen o svých povinnostech s tím souvisejících. V další fázi je klientovi zajišťováno místo u vhodného poskytovatele pracovní příležitosti, zde klient může vyvinout svou vlastní aktivitu a instituci pro výkon trestu OPP si zajistit sám na základě kontaktů, které mu byly předány probačním pracovníkem. Pokud z nějakého důvodu klientova aktivita nevede k výsledku, umisťuje odsouzeného k výkonu trestu středisko PMS (Metodický standard činnosti PMS v oblasti TOPP, 2003).

Typy vhodných institucí jsou vymezeny v trestním zákoně: “Trest obecně prospěšných prací záleží v povinnosti odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných obdobných činnostech ve prospěch obcí, nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí, které se zabývají vzděláním a vědou, kulturou, školstvím, ochranou zdraví, požární ochranou, ochranou životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvířat, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností.“¹⁰

Po dobu své praxe na středisku Trutnov jsem se seznámil s tím, které konkrétní instituce spolupracují s PMS a kde dochází k výkonu trestu obecně prospěšných prací. Jde o městské a obecní úřady, církve, školské a zdravotnické instituce, charity, domy s pečovatelskou službou, domovy důchodců, dětské domovy a různé další neziskové organizace. Domnívám se, že výchovným prvkem je i to, že klient musí do jisté míry zveřejnit, že jde o trest uložený soudem. Myslím tím to, že veřejnost zde hraje významnou roli, pokud jde o kontrolu nad vykonávanou činností, zvláště v případě prací vykonávaných ve

¹⁰ § 45 odst. 3, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

prospěch měst a obcí, kdy kvalita prováděného úklidu nebo údržby veřejných prostranství je snadno viditelná, dále vytváří v občanech pocit zadostiučinění, že dochází k postihu provinilce.

Účelem trestu obecně prospěšných prací však není postihnout klienta například tím, že dojde k poškození jeho pověsti. Jestliže si klient přeje trest vykonat tam, kde bude méně na očích, je možné tomuto požadavku vyhovět. Na následující kasuistice chci ukázat, že by se mělo vždy dbát na respektování osobní důstojnosti člověka a tím podpořit úspěšné vykonání trestu (Úlehla, 1999).

KASUISTIKA

Klient V.K. (28 let) v rámci projednání podmínek výkonu trestu obecně prospěšných prací projevil obavu ze ztráty zaměstnání – pracoval jako obchodní zástupce a do problémů se dostal kvůli dluhu na výživném. Sám si zajistil možnost vykonat uložený trest jako pořadatel v městském kulturním domě, kde bezplatně odpracoval 300 hodin.

Je-li klientovi zajištěno místo pro výkon trestu OPP, středisko PMS dává tuto informaci soudu, který poté vyhotoví usnesení o nařízení výkonu trestu u konkrétní instituce. Od vydání tohoto usnesení začíná klientovi jednoróční lhůta pro výkon trestu (§ 45 a, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon).

Někdy je průběh výkonu trestu naprosto bez problémů, klient si u instituce dohodne harmonogram prací, jsou mu evidovány odpracované hodiny a v závěru dostane středisko PMS od instituce informaci, že trest byl v plné míře vykonán. Dochází však často k tomu, že klient výkon trestu přeruší nebo jej vůbec nezahájí. Souvisí to mimo jiné s tím, kdo se vlastně stává klientem PMS. Domnívám se, že velkou část klientů PMS spojuje určitá osobní nedisciplinovanost a nezodpovědnost, se kterou přistupují ke svým povinnostem a ke svému životu vůbec, což může být jednou z příčin jejich trestné činnosti.

Probační pracovníci musí při problémech s průběhem výkonu trestu OPP mnohokrát investovat energii a čas do řešení vzniklých problémů, intenzivně

motivovat a vést klienta k aktivitě a spolehlivosti tak, aby postupně trest odpracoval a naplnil tak účel alternativního trestu. Někdy ani maximální snaha probačního úředníka nevede k výsledku, protože někteří klienti se úmyslně výkonu tohoto trestu vyhýbají a nemají zájem využít dobrodiní poskytnutého zákonem. V podstatě se dá říci, že odsouzený, který nespolupracuje a trest nevykoná, pohrdá výrokem soudu, neváží si možnosti zůstat na svobodě. Tato situace je obvykle řešena podáním návrhu střediska PMS na přeměnu trestu OPP na trest odnětí svobody (Metodický standard činnosti PMS v oblasti TOPP, 2003).

Podle mého názoru je při zajišťování výkonu trestu OPP značný prostor pro výše jmenovanou restorativní justici. Pokud této šance klient nevyužil, nastoupí opět represe, tedy retributivní justice.

Na následujících případech ukážu jednak fungování dobré praxe při výkonu trestu OPP, jednak situaci, kdy došlo k přeměně trestu na trest nepodmíněný.

KASUISTIKA

Odsouzený J.B. (24 let), byl za porušení zákazu řízení motorových vozidel potrestán uložením trestu obecně prospěšných prací ve výměře 100 hodin. Na doporučení střediska PMS klient kontaktoval základní školu v místě svého trvalého bydliště, kde v letních měsících odpracoval celý trest – provedl malířské práce v budově. Ačkoli byl zaměstnán, ve svém volném čase vykonával požadované práce ke spokojenosti vedení školy, tím se naplnil požadovaný účinek trestu. Výhoda je oboustranná: škola ušetřila na nákladech za malování, klientovi byl ihned po dokončení trest vymazán z rejstříku trestů, nemá tedy již žádný záznam (šlo o jeho první střet se zákonem).

Odsouzení J.V. a D.M. (17 a 18 let) společně pomocí sprejů a černých fixů pomalovali budovu základní školy, způsobili tak škodu ve výši 7500,-Kč. Oběma soud uložil odpracovat 50 hodin obecně prospěšných prací. Jeden z nich trest vykonával v léčebně dlouhodobě nemocných (studuje odborné učiliště se zaměřením na sociální péči), druhý provedl natěračské práce v místním fotbalovém klubu. O

náhradu škody se podělili, škole uvedenou částku zaplatili hned v počátku trestního řízení.

Odsouzené J.M. (42 let) byl za úvěrový podvod, kterého se dopustila nesplácením spotřebitelského úvěru, uložen trest obecně prospěšných prací ve výměře 400 hodin. Původně jí bylo místo zajištěno u místního farního úřadu, kde bylo možno pomoci s úklidovými pracemi po rekonstrukci fary. Klientka se však několik měsíců trestu vyhýbala, nacházela stále další a další důvody, proč nemůže pracovat: je zaměstnána v třísměnném provozu a na výkon trestu nemá čas, bolí ji záda, nedaří se ji zastihnout kontaktní osobu na faře a nemá dost peněz na telefonování apod. Vždy při jednání na středisku PMS byla upozorněna, že jí běží lhůta pro výkon trestu OPP a že jsou jen dvě obvyklé možnosti, jak se k trestu postavit: odpracovat ho, nebo nastoupit trest odnětí svobody. Nakonec byl soud podán návrh na přeměnu trestu OPP na trest nepodmíněný, v jejím případě v trvání 200 dnů. Teprve poté si uvědomila, že ztráta svobody pro ni může být velmi reálnou životní komplikací (stará se po rozvodu o dvě děti). Našla si možnost vykonat trest v domově důchodců, kam dochází mimo svou pracovní dobu na několik hodin denně. Zajímavé bylo její sdělení, že zjistila, jak ji ta práce obohacuje, cítí prý, že je užitečná, starší lidé jsou jí za péči vděční a ji to naplňuje pocitem uspokojení. V tomto případě soud vyhodnotil situaci a umožnil klientce trest dokončit, ačkoli zákonná lhůta již uplynula. Morální a výchovný aspekt tohoto případu nejde přehlédnout.

Dalším případem je odsouzený V.V. (38 let), jehož výpis z rejstříku trestů zabere několik stran. S trestnou činností začal již jako mladistvý, má za sebou osm nepodmíněných trestů, většinou za krádeže, trest obecně prospěšných prací dostal dvakrát. Prvních uložených 150 hodin sice vykonal, i když s mnohými problémy a přestávkami, podruhé mu soud uložil odpracovat 300 hodin za krádež peněženky s hotovostí v celkové hodnotě 730 Kč. Právě proto, že se podobného skutku v uplynulých třech letech již dopustil, je uložený trest poměrně přísný. Klient ho začal vykonávat u technických služeb města, pro špatnou pracovní morálku s ním však organizace ukončila spolupráci. Poté kontaktoval diakonii, kde vypomáhal s tříděním šatstva pro charitativní účely. Ani tam však výkon trestu nedokončil,

instituce další jeho práci odmítla s tím, že neplnil harmonogram prací, občas se dostavil opilý, kvalita jeho práce byla nízká. Zbylo tak 68 nevykonaných hodin, které soud přeměnil na 34 dnů odnětí svobody.

1.3. Problémy a perspektivy trestu OPP

Kromě již zmiňované obtížné spolupráce s některými klienty jsem zaregistroval v průběhu mé praxe, že zajišťování výkonu trestu OPP naráží i na další problémy. Stává se, že instituce, u které klient vykonává alternativní trest, neinformuje středisko PMS včas o počtu odpracovaných hodin, o neplnění harmonogramu prací klientem, o jeho špatné pracovní morálce. Dokonce někdy dojde k tomu, že klient má trest vykonán v plném rozsahu, ale poskytovatel o tom nepodá zprávu středisku PMS. Myslím si, že před institucí PMS stojí do budoucna úkol postupně zkvalitňovat spolupráci s poskytovateli pracovních příležitostí.

Dalším okruhem problémů je praxe ukládání tohoto trestu soudem. Objevují se případy, kdy je trest uložen mnohonásobnému recidivistovi, který k odpracování trestu OPP není nijak motivován, což je podle mého názoru v rozporu se záměrem a duchem alternativního trestu, když jediné, co z toho pro klienta vyplývá kladného, je zahlazení trestu, což v případě mnoha záznamů v rejstříku trestů nehraje roli. Vše ostatní považuje klient za obtěžující a nepohodlné.

Někdy je trest uložen člověku zdravotně nezpůsobilému, dochází k tomu např. tehdy, je-li rozhodnuto trestním příkazem, což znamená, že obviněný není soudnímu jednání fyzicky přítomen a nemůže se tedy vyjádřit ke své schopnosti trest odpracovat. Za této situace často pak dochází k tomu, že se dle mého názoru tak zbytečně zvyšuje počet uložených a nevykonaných trestů obecně prospěšných prací.

Veřejnost někdy pochybuje o smyslu ukládání trestu OPP právě pod vlivem výše uvedených praktických potíží s jeho realizací. Jsem však přesvědčen, že záměr zákona je správný a smysl tohoto trestu nepopíratelný i přes spoustu obtíží. Dlouhodobé a cílené působení probačního pracovníka postupně vede

klienta k tomu, aby byl účel trestu naplněn. Zde se v praxi uplatní mnohé z technik systemické psychoterapie. Ke každému klientovi je potřeba přistupovat individuálně, což je ovlivněno např. jeho věkem, vzděláním, sociálním postavením a mnoha dalšími okolnostmi. Pokud se podaří s klientem navázat tvořivý a konstruktivní vztah, může to být cesta k úspěchu, protože klient je postupně veden k sebeuvědomování a k sebereflexi, k tomu, aby si uvědomil svůj podíl zodpovědnosti a svou kompetentnost k resocializaci v naší společnosti (Úlehla, 1999).

K této části mé práce doplním výsledky dotazníkového šetření, který provedla ve druhé polovině r. 2006 pracovní skupina obecně prospěšných prací, která se touto tematikou zabývá pod záštitou ředitelství PMS ČR a koordinuje činnost středisek v rámci celé republiky. Dotazník byl zaslán všem střediskům PMS, výsledky tedy mapují tuto oblast poměrně přesně a spolehlivě.

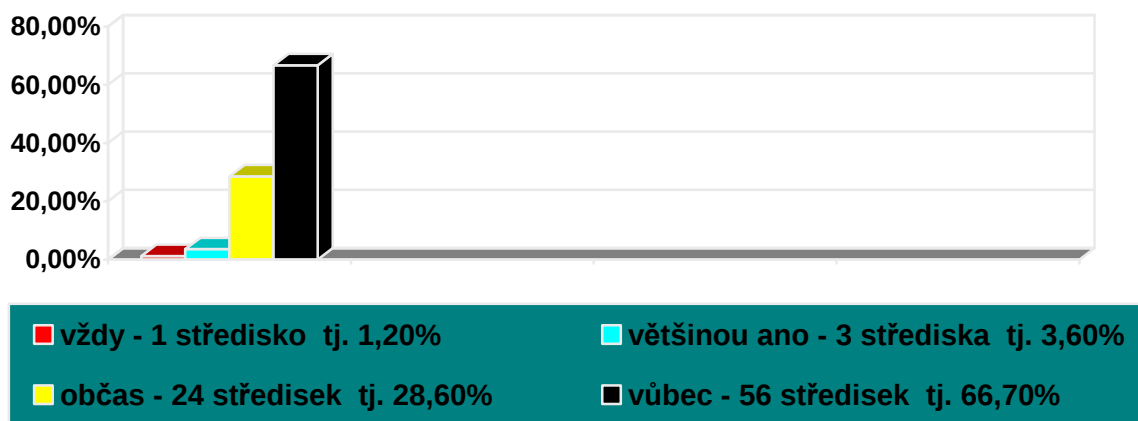
V následující tabulce je vidět, jak se postupně zvyšoval počet uložených trestů obecně prospěšných prací a zároveň se snižoval počet nepodmíněných trestů:

Počet uložených trestů dospělým v letech 2001 – 2006

Rok:	Počet odsouzených osob:	Počet uložených TOPP	Počet uložených NEPO trestů
2001	60 182	8 835	12 533
2002	65 098	13 424	9 659
2003	66 131	13 592	9 797
2004	68 443	13 031	10 192
2005	67 561	12 512	10 253
2006	69 445	11 787	9 997

Zdroj: Ročenky kriminality Ministerstva spravedlnosti ČR. www.justice.cz

V souvislosti s tím, zda soud zvolí uložení trestu OPP vhodně, či nevhodně, se dotazník zabýval možností předjednání trestu, kdy se zjišťuje stanovisko obviněného k uložení trestu OPP. Bylo zjištěno, že většina středisek předjednáním pověřena není (Zpráva o praxi uplatňování alternativního trestu OPP, 2007):

Výsledky dotazníkového šetření ukazují, že předjednávání eliminuje počet nevhodně uložených trestů OPP osobám:

- nemotivovaným,
- se zdravotním handicapem,
- s formálním trvalým bydlištěm,
- závislým na drogách či alkoholu,
- bezdomovcům apod.

Vykonatelnost trestu lze tímto způsobem zvýšit až na 90%, viz např. středisko Liberec, kde z 87 předjednaných OPP byl trest přeměněn na nepodmíněný pouze v 9 případech, ačkoli obvyklá vykonatelnost se pohybuje pouze kolem 30%, z čehož vyplývá, že pro zajištění úspěšného vykonání trestu OPP, zvýšení jeho vykonatelnosti a pro snížení zatížení soudů, PMS, poskytovatelů je důležité zvýšit počet trestů OPP uložených po předchozím předjednání, neboli zjišťovat před uložením trestu stanovisko klienta, jeho motivaci k odpracování trestu, zdravotní stav, časové možnosti apod. Správným

postupem lze ukládat trest OPP efektivně a minimalizovat případné negativní dopady (Zpráva o praxi uplatňování alternativního trestu OPP, 2007).

Velkou výhodou trestu obecně prospěšných prací je to, že po jeho vykonání dochází automaticky k zahlazení tohoto trestu (viz § 45a odst. 5, zákona č. 140/1961 Sb.), což má dle mého názoru význam zejména pro ty odsouzené, u kterých se jedná o první trest. Zahlazením zůstává u prvopachatelů čistý trestní rejstřík, což zvyšuje šance klienta uplatnit se na trhu práce. Další výhodou je to, že tento trest nezbavuje klienta svobody, ale naopak vyžaduje od něj aktivitu a ochotu podrobit se omezení v běžném životě. Jeho sociální vazby jsou zachovány, nepřichází o zaměstnání. U některých klientů je možno tímto způsobem začít budovat základní pracovní návyky, pokud je zatím nemá, což se týká zejména mladistvých pachatelů.

Domnívám se, že do budoucna je sice třeba ještě mnohé vyřešit počínaje rozšiřováním sítě poskytovatelů pracovních příležitostí pro klienty až po postupné zefektivnění praxe ukládání trestu OPP soudem, ale i přes rozpaky laické i odborné veřejnosti jsem přesvědčen o jeho významu, pokud jde o řešení následků méně závažné trestné činnosti.

2. Dohled

Významnou součástí probačních aktivit je výkon dohledu, který je spojen s individuálním vedením klienta v průběhu zkušební doby, kladným ovlivňováním a kontrolou soudem uložených povinností a omezení. Jde o výkon dohledu v případě podmíněného odsouzení, je-li dohled uložen, výkon dohledu u podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, výkon dohledu při náhradě vazby dohledem, dohled probačního úředníka uložený nezletilému nebo mladistvému.¹¹

2.1 Zákon a ukládání dohledu

Probační činnost pracovníků PMS je v rámci výkonu dohledu realizována v souvislosti s podmíněným odsouzením. Na základě § 58 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona „soud může podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího dvě léta, jestliže vzhledem k osobě pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu.“¹²

Již z formulace zákona vyplývá, že tato situace se vztahuje pouze k méně závažné trestné činnosti. Při podmíněném odsouzení je soudem stanovena zkušební doba od jednoho roku do pěti let, v rámci této zkušební doby může soud uložit různá přiměřená omezení a různé přiměřené povinnosti, které by měly směřovat k tomu, aby odsouzený vedl řádný život. Zpravidla též soud ukládá, aby odsouzený ve zkušební době uhradil škodu způsobenou trestnou činností a zaplatil náklady trestního řízení.

Kromě výše uvedeného podmíněného odsouzení je dohled vykonáván i tehdy, propustí-li soud odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody a je-li dohled uložen. Ve smyslu § 61 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, může

¹¹ zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

¹² § 58 odst. 1 zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

k podmíněnému propuštění dojít po výkonu poloviny uloženého trestu odnětí svobody, jestliže odsouzený svým chováním prokázal polepšení a jestliže se dá očekávat, že v budoucnu povede řádný život. Zde zkušební doba trvá od jednoho roku do sedmi let.

Středisko PMS zahajuje činnost i tehdy, došlo-li k náhradě vazby dohledem. „Obviněný, nad nímž byl vysloven dohled probačního úředníka nahrazující vazbu, je povinen se ve stanovených lhůtách dostavit k probačnímu úředníkovi, změnit místo pobytu pouze s jeho souhlasem a podrobit se dalším omezením stanoveným ve výroku rozhodnutí, která směřují k tomu, aby se nedopustil trestné činnosti a nemařil průběh trestního řízení.“¹³

Pro úplnost dodávám, že na základě zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže je nezletilým a mladistvým ukládán dohled probačního úředníka. Tomuto tématu bude věnovaná samostatná kapitola.

2.2 Probační práce v praxi

V souvislosti s tím, že zkušební doba trvá obvykle několik let (viz výše), bych poukázal na to, že se tím vytváří časový prostor pro navázání a vývoj vztahu probačního úředníka s klientem. Vznikají tak vhodné podmínky pro individuální práci s odsouzeným a jeho odborné vedení s cílem postupné resocializace.

V rámci výkonu dohledu probační pracovník pracuje s klientem velmi intenzivně prakticky od počátku, po převzetí pověření výkonu probačních činností. Úvodní konzultace s klientem je poměrně časově náročná, protože si klade nemalé cíle. Klient je podrobně poučen o podmínkách výkonu dohledu a o svých povinnostech s tím spojených a je mu předáno písemné poučení. V něm je uvedeno: „Klient je v rámci dohledu povinen:

- osobně docházet na středisko Probační a mediační služby ve sjednaných termínech a udržovat dohodnutý kontakt s probačním úředníkem,
- plnit povinnosti a omezení včetně náhrady škody a nákladů trestního řízení stanovené státním zástupcem či soudem,

¹³ § 73 odst. 3 zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

- spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu bude stanoven na základě konkrétního individuálního probačního programu, na jehož tvorbě a realizaci se klient spolupodílí,
- informovat probačního úředníka o
 - a) místě bydliště, ve kterém se zdržuje, místě, kde přebírá poštu, případně o každé změně místa pobytu,
 - b) zaměstnání, příp. studijních poměrech,
 - c) jak plní soudem/státním zástupcem uložené povinnosti a omezení,
- informovat probačního úředníka o dalších důležitých okolnostech souvisejících s uloženým dohledem, např. o evidenci na úřadu práce, o pracovní neschopnosti, o čerpání sociálních dávek; o nástupu do zdravotnického či jiného zdravotnického zařízení, o nástupu do výkonu trestu apod.,
- dokládat sdělené informace,
- omluvit se předem z dohodnuté konzultace, pokud se jí ze závažných důvodů nebude moci zúčastnit a závažnost těchto důvodů prokázat.¹⁴

Jsem přesvědčen, že cílem úvodní konzultace je také pokusit se o navázání efektivního a konstruktivního vztahu s klientem. Aby plnil dohled svůj účel, je třeba získat klientovu důvěru, motivovat ho ke spolupráci a vstřícnosti, k aktivitě při řešení problémů a k vytváření pocitu spoluzodpovědnosti za zdárný průběh zkušební doby.

Již v úvodu jsem se zmínil o tom, že PMS ČR využívá ve své praxi některé techniky a postupy systemické psychoterapie. V následující části pro ilustraci uvedu některé komunikační techniky, které podle mého názoru pomáhají vztah s klientem utvářet.

Vedení profesionálního rozhovoru by mělo splňovat jistá kritéria, aby jednání vedlo k žádoucímu cíli. Ivan Úlehla zdůrazňuje, že je třeba dodržet logický sled jednotlivých úkonů, hovoří o fázi přípravy, otevření, dojednávání, průběhu rozhovoru a jeho ukončení (Úlehla, 1999).

¹⁴ Metodický standard činnosti PMS v oblasti probace, PMS ČR 2003, Poučení o výkonu dohledu

V úvodní fázi, v rámci výše zmíněné první konzultace s klientem, je třeba vymezit profesionální roli probačního úředníka a instituce PMS, vyjasnit podmínky výkonu dohledu, hledat společnou cestu k cíli, jímž je v tomto případě pobyt klienta na svobodě, a ne ve výkonu trestu odnětí svobody či ve vazbě. Je nezbytné přizpůsobit se řeči a chápání klienta, porozumět jeho představám a očekáváním (SPJ, 2004).

Nyní bych se rád zmínil o tzv. způsobech připojování se ke klientovi, což napomáhá vytvoření potřebného vztahu s klientem a získání klienta pro spolupráci. Jednou z možností je oceňování, potvrzování. Probační úředník pomáhá klientovi, aby se cítil dobře, dává mu najevo, že ho považuje za zodpovědného člověka, nachází v klientově situaci něco, co je potřeba vyzdvihnout. S tím pak také souvisí povzbuzení, zejména v případech, kdy klient není příliš hovorný, cítí se nejistě. Správně zvolené otevřené otázky vedou k tomu, že počáteční rozpaky a nedůvěra klienta se postupně odstraní (SPJ, 2004).

Velmi důležitou dovedností pracovníka PMS je umění naslouchat. Jedna z technik, tzv. parafrázování, je založena na tom, že pracovník klientovo sdělení zopakuje jinými slovy, aby se ujistil, že mu rozuměl správně a také ukázal, že klientovi naslouchá (SPJ, 2004).

V mnoha situacích se dá použít technika zrcadlení pocitů. Klient často potřebuje vědět, že mu rozumíme, chápeme, co cítí. Stává se, že se zrcadlením oslabí počáteční agresivita klienta – přijde na konzultaci rozzlobený, ale pokud pracovník přesto vyjádří pochopení a uzná i důvody klientova hněvu, může se atmosféra hovoru brzy změnit k lepšímu (SPJ, 2004).

Pokud probační pracovník zvládne profesionální komunikaci, je to podle mého názoru dobrým základem pro kvalitní výkon probace v praxi. Domnívám se však, že není dobré přeceňovat různé techniky – jsou jen pomůckou, oporou. Hlavní kompetencí probačního úředníka je odborně a smysluplně vedený dialog jakožto odpověď na klientovu zakázku.

V pomáhajících profesích, kam jistě práce v PMS patří, je třeba klientovi pomoci najít a formulovat jeho zakázku, nabídnout mu cesty a možnosti, aby se

aktivně rozhodoval. Je třeba respektovat právo člověka na svobodnou volbu, zplnomocnit klienta k pojmenování problému a k jeho řešení (Úlehla, 1999)

V následující části bych na několika konkrétních příkladech ukázal výkon probační činnosti.

KASUISTIKA

Odsouzený M.V. (1963) měl od počátku zkušební doby velké problémy s dodržováním domluveného termínu a hodiny osobní konzultace s probačním úředníkem. Vedením rozhovorů na toto téma se po několika měsících podařilo dosáhnout po zbývajících zkušební dobu naprosté dochvilnosti klienta. Hlavním argumentem probačního úředníka bylo to, že dodržení domluveného času je jednak dobrým základem pro efektivnost konzultace, jednak vyjádřením vzájemného respektu. S odkazem na Poučení o výkonu dohledu připomínám, že docházka ke konzultacím v rámci dohledu je základní povinností odsouzených a hned na úvodní konzultaci jsou domluvena pravidla vzájemného kontaktu (viz Metodický standard činnosti PMS, 2003).

Klient J.Š. (1982) má soudem uloženou povinnost ve zkušební době uhradit škodu způsobenou trestnou činností, v jeho případě je výše škody téměř 1 mil. Kč. Hned z počátku klient oznámil, že se nechce nechat zaměstnat, aby mu nebyla na výdělek provedena exekuce, z čehož vyplývá jeho postoj k plnění jeho povinnosti – snaha škodu nezaplatit. Po několika konzultacích s probačním úředníkem se klient zamyslel nad morálním aspektem celé situace a postupně svůj postoj přehodnotil. Nastoupil na plný úvazek do zaměstnání, kontaktoval poškozené a začal jim splácet škodu.

Klient J.J. (1969) si stále nemohl najít odpovídající práci, měl jen základní vzdělání. Žil s družkou, měli spolu dvě malé děti, cítil zodpovědnost za zajištění jejich životních potřeb. Zpočátku působil velmi rezignovaně, neviděl ze své situace východisko. Častá konzumace alkoholu vše jen zhoršovala, postupně se mu rozpadl i jeho partnerský vztah, přišel o možnost kontaktu se svými dětmi. V té

době cítil velkou beznaděj a nenapadalo ho nic, co by mohl udělat pro zlepšení svého života. Hovory s probačním úředníkem mu pomáhaly ujasnit si možnosti, které existují, postupně si sám formuloval cíl – zvýšit svou kvalifikaci a najít si práci. Přihlásil se do rekvalifikačního kurzu v oboru kuchař, který úspěšně dokončil, po čase ještě absolvoval další rekvalifikaci, a to v oboru číšník. Projevoval velkou hrdost na své výsledky, uspěl také při hledání zaměstnání, navázal nový partnerský vztah. Když se dostavil k podpisu závěrečné zprávy na konci zkušební doby, spontánně přiznal probačnímu úředníkovi velký podíl na pozitivním vývoji celé situace.

Výše uvedené případy obsahují některé aspekty konkrétní práce probačního úředníka. Myslím si, že pro řadu klientů PMS má význam právě to, že jsou dojednána jistá pravidla vzájemného kontaktu. Je pravděpodobné, že řada klientů není ve svém životě zvyklá nějaká pravidla nebo normy chování respektovat. Ve zkušební době, která trvá několik let, je od nich vyžadováno, aby dodržovali smluvené termíny, aby se naučili zodpovědně přistupovat ke svým finančním závazkům, aby plnili povinnosti, které jim byly soudem uloženy.

Vidím zde jistou možnost resocializace jakožto výsledku cíleného odborného působení. Uvědomuji si však, že je velmi náročné posoudit, co všechno na onu resocializaci mělo vliv. Každý klient je jedinečnou osobností a je třeba k němu přistupovat individuálně. Významným aspektem je dle mého názoru rodina klienta. Klienti PMS mají za sebou mnohdy velmi pohnuté osobní osudy, během praxe u probační služby jsem se setkal s mnoha rodinnými dramaty. Jakou stopu tyto zážitky v lidech zanechaly? A je zde ještě možnost změny nebo nápravy?

Očekávat, že se dospělí lidé nějakým způsobem podstatně změní, je pravděpodobně nereálné, je však možné dát klientovi ke změně podnět a pokud se k ní sám rozhodne, je větší naděje na její uskutečnění (Úlehla, 1999).

3. Děti a mladiství

Zákony, které se vztahují k trestním věcem mladistvých, se navzájem prolínají, tato problematika je velmi složitá a přesahuje rámec mé bakalářské práce. V následující části se tedy jen stručně zmíním o nejdůležitějších zákonných normách, které se mládeže týkají, a doprovodných aktivitách vztahujících se k tomuto tématu. Kapitola bude doplněna kasuistikami z praxe.

3.1 Mládež a zákony

Klíčovým zákonem zde je zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen ZSVM). Podle něj se protiprávním činem rozumí provinění, trestný čin nebo čin jinak trestný. Mládeží se rozumí děti mladší patnácti let a mladiství, kteří nepřekročili osmnáctý rok svého věku.

V souvislosti s přijetím ZSVM Probační a mediační služba ČR začala být pověřována novými úkoly. Činnost PMS s mladistvými pachateli má svá specifika, na probační úředníky klade zvláštní požadavky. Tato cílová skupina vyžaduje jiné metody práce a přístupy, ale také rozvíjí účelnou spolupráci s dalšími subjekty, které se na řešení problematiky mládeže podílejí (Štern et. al., 2001).

Působnost PMS při výkonu rozhodnutí, pokud jde o mladistvé, je vymezena v § 75 dle ZSVM, PMS provádí úkony směřující k tomu, aby mladistvý vedl ve zkušební době řádný život.

Výkon dohledu je definován v § 16 odst. 1, ZSVM, účel dohledu zákon definuje v § 16 odst. 2 a v odst. 3, jsou vymezeny povinnosti mladistvého, kterému byl uložen dohled probačního úředníka.

Uplatnění probačního dohledu v trestních věcech mladistvých je mnohem širší než v trestních věcech dospělých. Mladistvým lze dohled probačního úředníka uložit v podstatě ve všech případech řízení před rozhodnutím, ve všech

rozhodnutích učiněných v rámci odklonů od standardního řízení a ve všech rozhodnutích ve věci samé (Sotolář, 2005).

Ze statistik PMS ČR za rok 2007 však je zřejmé, že péče o klienty v kategorii 0 – 18 let představuje jen 16,5 % z celkového počtu nových případů.¹⁵

Domnívám se, že jednou z příčin nízkého počtu případů je krátká doba působnosti nového zákona, z čehož plyne, že orgány činné v trestním řízení ještě v plném rozsahu nevyužívají možností, které jim dává zákon pro řešení případů mladistvých pachatelů. Jsem přesvědčen o tom, že před probačními úředníky stojí významný úkol – úzce spolupracovat se všemi orgány a institucemi, kterých se daná problematika týká, postupně je přesvědčovat o nutnosti společného postupu, což práci s dětmi a mladistvými učiní efektivnější a v neposlední řadě může vést k prevenci kriminality této věkové skupiny.

3.2 Činnost specialisty PMS pro mládež

Dohled probačního úředníka je výchovným opatřením uplatněným vůči mladistvým provinilcům. Cílem působení na mladistvého v rámci dohledu je především to, aby se napříště zdržel trestné činnosti a získal vhodné sociální zázemí, součástí tohoto procesu jsou i aktivity směřující k odstranění následků činu, kterého se dopustil, vypořádání vzájemných vztahů mezi ním a poškozeným (Sotolář, 2005).

Probační dohled plní dvě základní funkce:

- a) umožňuje intenzivně kontrolovat chování mladistvého, což má význam z hlediska ochrany společnosti, ale příliš nemotivuje ke změně chování
- b) integruje v sobě též pomoc a odborné vedení při řešení aktuální životní situace klienta a motivování ke změně v postojích mladistvého (Sotolář, 2005).

¹⁵ viz přílohy tab. č. 1

Realizace probačního dohledu bývá specifikována v tzv. probačním programu, na jehož vytváření se podílí i mladistvý provinilec. Program by měl mj. obsahovat:

- a) objasnění motivů vedoucích mladistvého ke spáchání trestné činnosti a stanovení stupně rizika jejího opakování
- b) způsob kontroly průběžného plnění podmínek, povinností a omezení uložených mladistvému
- c) individuální plán výkonu dohledu, který obsahuje cíle a metody resocializace
- d) časový harmonogram dosažení jednotlivých cílů (Sotolář, 2005).

Ve smyslu § 16 odst. 1 ZSVM je zdůrazněna nezbytnost kontinuálního sledování chování mladistvého v rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj. Je účelné, aby alespoň jeden z rodičů doprovázel mladistvého k osobním konzultacím na středisku PMS. Pokud to je možné, probační úředník by měl pracovat s celou rodinou, snažit se získat co nejvíce informací o širším sociálním okolí mladistvého, o jeho působení na něj (Sotolář, 2005).

KASUISTIKA

Klient M.S. (1992) žije i se svým bratrem (1991) v úplné rodině, otec je pracovníkem policie, matka je zaměstnaná v místním podniku v třísměnném provozu. Když jejich synové začali dospívat, objevily se první problémy, nejdříve ve škole, později došlo ke střetům se zákony, kdy se chlapci společně účastnili drobných krádeží, vloupání do rekreačních objektů či aut. Mladšímu z chlapců byl ještě jako nezletilému uložen dohled probačního úředníka. Na první konzultaci se dostavili i oba rodiče. Z delší diskuse s probačním úředníkem nakonec vyplynulo, že výchovné problémy jejich dětí souvisí s denním režimem rodiny. Otec i matka měli pracovní dobu rozvrženou tak, že v průběhu dne často byli synové naprosto bez dozoru. Bylo dohodnuto, že si rodiče zajistí v zaměstnání takovou úpravu pracovní doby, aby alespoň někdo z rodičů byl doma vždy v době volného času

synů. Dále byla společně vypracována domácí režimová pravidla, která měla směřovat k tomu, aby rodiče měli přehled o tom, kde a s kým tráví jejich děti svůj čas. V rámci pravidelných konzultací na středisku PMS pak bylo sledováno, jestli jsou pravidla dodržována, případně se všichni zúčastnění dohodli na jejich aktualizaci.

Další případ je spíše výjimkou potvrzující pravidlo. Někdy má rodina na svého člena špatný vliv, dítě vyrůstá v značně neuspořádaném prostředí.

KASUISTIKA

Klient V.K. (1990) má dva sourozence, oba jsou již dospělí, bydlíště však mají všichni u matky. Každý ze sourozenců má jiného otce, otcové žijí jinde, nestýkají se spolu. Starší bratr byl ve výkonu trestu odnětí svobody za sérii krádeží, sestra byla klientkou stejného střediska PMS jako V.K., odpracovávala si trest obecně prospěšných prací za podvod. Jako čtrnáctiletý se V.K. dopustil krádeže, i ve škole tou dobou měl kázeňské prohřešky, kvůli kterým mu byla udělena ředitelská důtka, jeho prospěch byl podprůměrný. Během osobních schůzek na středisku PMS působil klient velmi klidně, slušně a čistě, na rozdíl od sestry či matky, které ho střídavě doprovázely. Uvedl také, že jako jediný člen rodiny nekouří. Jeho velkým přáním bylo, aby se dostal na zvolený obor – automechanik, což se mu podařilo. Bydlel na internátě, dostal se tedy do jisté míry z vlivu své rodiny. Na učilišti měl zpočátku měl problémy s prospěchem, chování však bylo zcela bez potíží. Postupně si i prospěch poměrně výrazně zlepšil, hlavně díky tomu, že ho bavil studovaný obor. Na návrh probačního úředníka soudce pro mládež zrušil uložený dohled, jelikož jeho účel byl naplněn.

Dle vyjádření probační úřednice, která byla pověřena výše uvedeným případem, zde bylo pro klienta velmi užitečné, že o svých cílech a plánech mohl s někým hovořit, byla mu poskytována podpora a povzbuzení, které potřeboval, ale postrádal ve své rodině.

Důležité je, aby byl probační program doprovázen dalšími aktivitami vytvářejícími podmínky pro ujasnění vnitřního postoje mladistvého ke spáchanému činu. Tyto aktivity by měly vést k odčinění nebo zmírnění způsobené újmy. Tím může probační úředník efektivně působit na mladého provinilce ve směru prevence recidivy trestné činnosti. Kromě státním zástupcem nebo soudem uložených výchovných opatření a kromě již zmíněného probačního programu jde zejména o psychosociální pomoc mladistvému. Probační úředník ve spolupráci s rodinou napomáhá vytváření užitečných pracovních návyků, odborné vedení při odstraňování škodlivých návyků a závislosti různého typu. Je nutné si uvědomit, že velmi často je třeba využít příslušného specialistu, a v tom případě poskytně PMS klientovi potřebné kontakty (Metodický standard PMS, 2007).

Vedle probačního programu, který vzniká na středisku PMS, existují probační programy ve smyslu § 17 ZSVM. Po dobu mé praxe na středisku PMS Trutnov jsem zjistil, že v tomto okrese byl v roce 2005 akreditován probační program Šance, který realizuje zařízení RIAPS Trutnov (Regionální institut ambulantních psychosociálních služeb). Z vyjádření pracovníků střediska PMS Trutnov však vyplynulo, že tento program není příliš využíván, ačkoliv ho soudce může uložit v kombinaci s probačním dohledem. Důvodem je mj. to, že je velmi obtížné naplnit účast programu potřebným počtem vhodných adeptů. Vyloučení z programu jsou např. klienti s těžším disharmonickým vývojem osobnosti, klienti s výraznými poruchami chování od časného věku, klienti s vysokou mírou agresivity (Projekt Šance, 2005).

Přitom jeho cílem je nabídka alternativního využití volného času, nácvik dovedností, skupinová komunitní psychoterapie jako prevence opakování problematického chování, což by jistě mnoha klientům PMS pomohlo snížit riziko recidivy (Projekt Šance, 2005).

Dále jsem zjistil, že probační úředníci střediska Trutnov by uvítali, kdyby v okrese byla možnost výběru mezi různě zaměřenými probačními programy, aby se v něm naplnily individuální potřeby klientů.

Probační úřednice střediska PMS v Trutnově mi poskytly informaci, že v okrese Trutnov by se pro spolupráci mohlo získat např. místní Středisko volného času (dříve Dům dětí a mládeže), které disponuje vzdělanými odborníky, a tedy mohlo by pomoci s nabídkou volnočasových aktivit pro klienty PMS. Dalším možným subjektem by mohla být trutnovská pedagogicko - psychologická poradna, jež by mohla poskytnout psychosociální služby nejen klientům PMS, ale též jejich rodinám, pokud by to bylo potřeba.

Jak jsem uvedl již výše, středisko PMS je v průběhu výkonu dohledu v kontaktu též s dalšími zainteresovanými orgány a institucemi. Jde především o spolupráci se školou, kterou nezletilý nebo mladistvý klient navštěvuje. PMS školu pravidelně žádá o informace týkající se školního prospěchu a chování, spolupracuje též s výchovným poradcem či třídním učitelem (Metodický standard PMS, 2007).

Dalším partnerem PMS, pokud jde o práci s věkovou skupinou 0 – 18 let, jsou orgány sociálně právní ochrany dětí (OSPOD), které mají často k dispozici mnoho cenných informací o rodinném zázemí klientů. Myslím, že společný postup obou institucí přispívá k efektivitě působení na klienty.

4. Mediační činnost PMS

V této kapitole se zmíním o mediační činnosti jako prostředku odstranění konfliktu mezi pachatelem a obětí trestného činu. Na kasuistikách ukazují posun z několika vybraných situací na nekonfliktní stav.

Mediaci lze definovat jako alternativní metodu řešení konfliktu, která využívá přítomnosti nestranné osoby – mediátora. Jeho postavení je vyvážené jak k poškozenému, tak k obviněnému. Je odborníkem na efektivní vyjednávání, jehož cílem je dospět k urovnání sporu a nalézt přijatelné řešení dané situace. V tomto smyslu je úkolem úředníka PMS řídit proces jednání, vytvářet podmínky pro dorozumění účastníků a nalezení řešení, která zohledňují zájmy obou stran (Metodický standard PMS, 2003).

4.1 Mediace a zákon

Mediací se podle § 2 odst. 2 zákona o PMS rozumí „mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činností směřující k urovnání konfliktního stavu a vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediaci lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.“¹⁶

Jak jsem se již zmínil v kapitole PMS a oblasti její činnosti, aktivity této instituce se dají rozdělit na stádium **před rozhodnutím** nebo **po rozhodnutí** státního zástupce / soudu. Mediace před rozhodnutím může mít podobu přímého či nepřímého mediačního jednání. Přímá mediace spočívá v osobním setkání poškozeného a obviněného za přítomnosti pracovníka PMS, kdežto mediace nepřímá nastává v situaci, kdy se obě strany setkávají s mediátorem individuálně. Oba způsoby mohou vyústit v úspěšné řešení případu (Štern et. al., 2001).

„Smyslem činnosti úředníka PMS s klientem-obviněným ve fázi před rozhodnutím je, aby společně odhalili možné příčiny vzniku trestné činnosti a aby našli způsoby, jak tyto příčiny odstranit (například prostřednictvím absolvování

¹⁶ § 2 zákona č. 257/2000 Sb., o PMS

resocializačního programu, dokončení vzdělání, uplatnění se na trhu práce, vyřešení konfliktu v rodině atd.)“.¹⁷

Kromě obviněného se samozřejmě může obrátit na PMS s požadavkem na provedení mediace též poškozený, příbuzní obviněného i poškozeného, státní zástupci, soudci, kurátoři pro mládež i pro dospělé, obhájci, policisté a všichni, kterých se nějakým způsobem trestný čin dotkl (Metodický standard PMS, 2003).

Pokud jde o případy, které jsou vhodné pro mediaci, na prvním místě bych uvedl majetkovou kriminalitu, zejména trestné činy krádeže, neoprávněné užívání cizí věci apod., dále trestné činy z nedbalosti, trestné činy v dopravě, trestné činy proti rodině, životu a zdraví, narušující občanské soužití, kam patří např. výtržnictví, ublížení na zdraví, rvačka, zanedbání povinné výživy apod. Zvláštní kategorii tvoří provinění spáchaná mladistvými, protože zejména pro tuto skupinu pachatelů může být mediace velkým přínosem, ve smyslu realizace odklonu a případného zastavení trestního řízení (Metodický standard PMS, 2003).

4.2. Mediace a participace poškozeného

Mediace může poškozenému přinést příležitost vyjádřit a pojmenovat své potřeby a zájmy, pokud jde o zmírnění následků způsobených trestnou činností. Může získat důležité informace, které se vztahují k trestnímu řízení a hlavně k náhradě škody. V neposlední řadě jde též o možnost domoci se i mezilidského narovnání újmy poškozeného, což je nesporným psychologickým přínosem pro oběť trestné činnosti. Součástí tohoto narovnání může být omluva pachatele a vyjádření lítosti (Metodický standard PMS, 2003).

Obviněný má příležitost rovněž vyjádřit své potřeby a zájmy a zároveň přijmout odpovědnost za náhradu jím způsobených škod. Může vysvětlit okolnosti svého jednání, omluvit se poškozenému a nabídnout přiměřenou náhradu škody (Metodický standard PMS, 2003).

¹⁷ Metodický standard činnosti PMS v oblasti přípravného řízení a řízení před soudem, PMS ČR, Praha, 2003

KASUISTIKA

Klient P.B. osobně kontaktoval středisko PMS v souvislosti s dopravní nehodou, které se dopustil. Srazil na přechodu pro chodce dvě ženy, obě byly lehce zraněné. Během výslechu na policii dostal kontakt na středisko PMS ČR, kde bylo neprodleně dohodnuto, že se připraví společné jednání pachatele s oběma poškozenými. Klient sám obě zraněné ženy navštívil, domluvil s nimi termín osobního jednání s probačním úředníkem. V rámci tohoto setkání vyslovil poškozeným lítost nad svým skutkem, omluvil se jim. Poškozené jeho omluvu přijaly. Dále se s obviněným dohodly na finančním odškodnění, kdy jedna z obětí přišla při srážce o mobilní telefon a požadovala tedy za něj náhradu, druhá žena však absolvovala několikatydenní léčbu a vzhledem k tomu, že podniká, požadovala náhradu za ušlý zisk. Klient ještě v rámci této schůzky zašel do bankomatu umístěného ve stejné budově, oběma ženám ihned vyplatil požadované částky. Pro účely rozhodnutí o schválení narovnání podle § 309/1, zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu, byla sepsána dohoda o urovnání konfliktu, na základě které státní zástupce rozhodlo schválení narovnání a zastavení trestního stíhání. Jednou z podmínek je kromě přiznání se obviněného ke spáchání skutku a kromě náhrady škody poškozeným i to, že musí složit na účet státního zastupitelství přiměřenou částku určenou na obecně prospěšné účely (zde si klient zvolil místní dětský domov, který finančně podpořil), z níž polovina se převádí ve prospěch fondu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti.

Uvedený případ ilustruje přímou mediaci, jejím výstupem je zpráva o mediaci. Někdy však není možno dohodnout přímé setkání obviněného a poškozeného, a to buď proto, že o setkání nemají zájem, nebo je problémem vzdálenost či časové zaneprázdnění jednajících stran. V takovém případě je možno jednat s účastníky individuálně a o výsledku je rovněž podána zpráva o mediaci, jak o tom svědčí následující kasuistika (Metodický standard PMS, 2003).

KASUISTIKA

Trestní stíhání klienta M.S. (1977) bylo zahájeno pro porušování autorského práva, kdy muž nabízel a prodával jím zhotovené nelegální kopie CD nosičů s hudebními tituly. Mezinárodní federaci hudebního průmyslu vznikla škoda ve výši 20.000,-Kč. Klient požádal probačního úředníka o pomoc s přípravou dohody o náhradě škody. Česká národní skupina Mezinárodní federace hudebního průmyslu vyjádřila s uzavřením dohody souhlas a po domluvě výše splátek zaslala na středisko PMS dohodu o náhradě škody, kterou klient M.S. za přítomnosti probačního úředníka podepsal, poté byla smlouva vrácena poškozené společnosti. Na základě zprávy PMS o výsledku mediace, jejíž přílohou byla i dohoda o náhradě škody a kopie potvrzení o zaplacení první splátky, státní zástupce schválil narovnání mezi obviněným a poškozeným dle § 309 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu, a trestní stíhání zastavil.

Někdy není možno využít mediace, například když poškozený nemá zájem využít nabídky probačního úředníka k zapojení se do procesu řešení trestného činu. Nezbytnou podmínkou úspěšného mediačního procesu je totiž souhlas obou stran, jak jsem uvedl již dříve. Jednou z činností PMS směřujících k urovnání konfliktního stavu v rámci trestního řízení je vypracování zprávy před rozhodnutím. Je zaměřena na to, aby podala co nejvíce informací k osobě obviněného a jeho rodinnému a sociálnímu zázemí, a dále informovala o stanovisku poškozeného v dané věci. Úředník PMS zde v přípravném řízení navrhuje na základě zjištěných informací a vyhodnocení rizik další postup spolupráce s klientem, případně i formu přiměřených povinností a omezení, která mu mohou být uložena (Metodický standard PMS, 2003).

V závěru na základě podkladů poskytnutých střediskem PMS ČR státnímu zástupci nebo soudci, kteří rozhodnou, zda trestní stíhání obviněného zastaví, nebo bude pokračovat (Metodický standard PMS, 2003).

Pro úplnost dodávám, že mediace mezi poškozeným a obviněným se může uskutečnit i po pravomocném skončení trestní věci, pokud vede k urovnání vztahu

narušených trestným činem a k naplnění zásad restorativní justice, zejména jde-li o povinnost nahradit způsobenou škodu a o plnění povinností a omezení uložených soudem (Štern et. al., 2001).

Pro odlišení od činnosti PMS ČR dodávám, že v České republice vznikla v roce 2000 Asociace mediátorů České republiky a zaměřuje se na pět oblastí mediace, kterými jsou: rodinná mediace, mediace v podnicích a institucích, multikulturní mediace, mediace trestně-právní, komunitní a občansko-právní mediace. Jde o komerční činnost, která může směřovat k urovnání sporu mezi stranami bez toho, aby do věci vstupovaly orgány činné v trestním řízení.¹⁸

¹⁸ <http://www.amcr.cz/>

5. Parole

V této kapitole se budu zabývat tím, jak PMS ČR spolupracuje s Vězeňskou službou ČR. Tuto spolupráci upravuje Metodický standard PMS v oblasti Parole, PMS ČR, 2003, který nese název Součinnost mezi Vězeňskou službou České republiky a Probační a mediační službou České republiky v oblasti zajišťování podkladů pro rozhodnutí soudu o možném podmíněném propuštění s dohledem. Okrajově popíšu spolupráci PMS v Trutnově a věznicí v Odolově.

Cílem této součinnosti je řádné zajištění úkolů a povinností, které stanoví zákon č. 257/2000 Sb., o PMS ČR, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon a dále zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů. Ve smyslu těchto zákonů jde zejména o zajišťování podkladů pro rozhodnutí soudu o možném podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

5.1 Spolupráce PMS a Vězeňské služby ČR

V rámci této spolupráce se PMS zavazuje zejména poskytovat bezplatný informační servis personálu a vězňům, a to zejména formou besed, které pořádá několikrát ročně ve věznici místně příslušné středisku PMS. Naproti tomu vězeňská služba v souladu s právními předpisy umožňuje pracovníkům PMS vstup do věznic a stanoví svého stálého zástupce pro spolupráci s PMS.

Ve výše zmíněném metodickém standardu jsou uvedeny konkrétní realizační postupy při přípravě a zajišťování podkladů pro rozhodnutí soudu o případném podmíněném propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody.

Jestliže odsouzený má zájem o spolupráci s místně příslušným střediskem PMS a odborný zaměstnanec věznice mu spolupráci doporučí, pak vyplní a odešle středisku formulář „*Podnět k zahájení spolupráce s Probační a mediační službou ČR*“, a to nejpozději tři měsíce před termínem podání žádosti o podmíněné propuštění. Následuje konzultace zaměstnance PMS s odsouzeným přímo ve věznici, kdy jsou upřesněny potřeby a očekávání odsouzeného, zjištěny všechny potřebné informace, které jsou důležité pro vyhodnocení situace po propuštění.

Zároveň pracovník PMS vyhodnocuje možná rizika, která by mohla zvyšovat pravděpodobnost sociálního selhání.

V závěrečné fázi jsou informace shromážděné k osobě odsouzeného zpracovány probačním úředníkem do podoby „*Stanoviska střediska Probační a mediační služby ČR k žádosti o podmíněné propuštění*“. S tímto stanoviskem je odsouzený seznámen ještě před jeho podáním na soud a má možnost se k němu vyjádřit.

Po pravomocném rozhodnutí soudu o podmíněném propuštění s dohledem je středisku PMS zasláno pověření k výkonu dohledu nad odsouzeným. Tím končí fáze parole. V následující fázi je zakládán nový spis klienta a středisko PMS zahajuje činnost ve vykonávacím řízení, tedy dohled.

5.2 Spolupráce PMS Trutnov a věznice Odolov

V působnosti střediska PMS ČR v Trutnově je věznice v Odolově, byl jsem informován od probačních pracovníků, že z důvodu dlouhodobého přetížení a nedostatečných kapacit střediska není možno se výkonu parole věnovat v potřebné míře.

Nicméně Vězeňská služba ČR i PMS ČR mají zájem nadále rozvíjet spolupráci mj. od roku 2005 probíhá projekt s názvem Transition Facility Twinning Project pod záštitou Ministerstva spravedlnosti ČR. Projekt je zaměřen na vyhodnocování rizik pachatelů a sjednocování výstupů pro soud. I v dalším období se předpokládá pořádání společných akcí a školení s cílem navzájem poznat svoji práci a připravit kvalitní materiály pro rozhodování soudu v oblasti parole. (Metodický standard PMS, 2003, materiály k projektu TFTP, 2005).

Pro ilustraci jsem zvolil srovnání statistik PMS ČR za rok 2005 s rokem 2007, ze kterého je patrné, že počet podaných podnětů odsouzených k podmíněnému propuštění se téměř nezměnil (724 podnětů v roce 2005 – 777 podnětů v roce 2007), kdežto k podmíněnému propuštění odsouzených došlo v roce 2005 v 784 případech, v roce 2007 se počet téměř zdvojnásobil –

podmíněně propuštěno bylo celkem 1340 odsouzených. Zároveň byl uložen dohled, jehož výkon zajišťuje PMS ČR. Z toho vyplývá, že nárůst agendy středisek PMS se zvyšuje i v oblasti parole.¹⁹

¹⁹ viz přílohy, tab. č. 2, tab. č. 3

III. Resumé

Probační a mediační služba České republiky je mladá instituce, která vychází z filozofie restorativní justice. Vznikla jako nová alternativa řešení trestních sporů v rámci probace a mediací. Svojí existencí přispívá mj. k mimosoudní cestě nápravy narušeného vztahu mezi občanem a společností v případě porušení zákona.

Během mé praxe na středisku PMS Trutnov jsem se často setkával s tím, že poskytovatelé pracovních příležitostí pro odsouzené rádi využívali možnosti uložit výkon některých prací klientům PMS. Oceňovali mj. to, že práce byly vykonávány bezplatně, což pomohlo k úsporám jejich finančních prostředků. Samozřejmě hlavní přínos to má pro odsouzené, kteří převážně vítají tento alternativní způsob řešení jejich trestné činnosti a možnosti zůstat na svobodě ve svém obvyklém prostředí.

Z příložených statistik je zřejmé, že případů, kdy je PMS ČR pověřena činností, neustále přibývá. Po dobu výkonu mé praxe jsem zjistil, že v souvislosti s rostoucím nápadem nových případů stoupá přetíženost, protože k tomu dochází bez odpovídajícího zvyšování personálních stavů.

Jak ukázal zmiňovaný výzkum pracovní skupiny OPP z roku 2007, ukládání tohoto druhu alternativního trestu má dlouhodobě stoupající tendenci. Zároveň však jedním z jeho výstupů bylo konstatování, že velkým problémem je malé procento předjednání před uložením tohoto trestu soudem. Pokud by se eliminoval počet nevhodně uložených trestů OPP, mohla by se postupně snížit zatíženost středisek PMS touto agendou a mohl by vzniknout větší prostor pro ostatní aktivity PMS ČR.

Pokud jde o dohled probačního úředníka, jde v podstatě o zvláštní způsob výkonu trestu odnětí svobody, který probíhá mimo oblast věznice, tedy v prostředí běžného života, v přirozeném sociálním prostředí odsouzeného. Tím se otevírá prostor pro intenzivní působení na klienta, a to s cílem jeho postupné resocializace.

V této souvislosti bych připomněl priority PMS ČR, jak jsou stanoveny v základních materiálech instituce. Mám na mysli integraci pachatele do společnosti, dále participaci poškozeného při řešení následků trestné činnosti a ochranu společnosti.

Problematika resocializace klientů a jejich začlenění do života společnosti bez dalšího porušování zákonů je dlouhodobý proces, na kterém se PMS ČR může efektivně podílet svou každodenní praxí. Kasuistiky, které mi byly k jednotlivým oblastem poskytnuty, jsou jen malou ilustrací toho, jak toto působení může probíhat. Je velmi obtížné hodnotit, zda a v jaké míře došlo skutečně k ovlivnění klienta na cestě k pozitivní změně. Domnívám se však, že hlavním úkolem PMS ČR je klienta na této cestě ke změně doprovázet.

Společnost se snaží reagovat na rostoucí kriminalitu tím, že hledá cesty, jak ji snížit a zejména jak jí předcházet. Probační a mediační služba ČR byla právě s tímto cílem zřízena a tento cíl se snaží postupně naplňovat. Ačkoliv se v současné době potýká s mnoha problémy, jsem přesvědčen o smysluplnosti jejího poslání. Považuji za důležité a potřebné, aby se povědomí o možnostech alternativního řešení trestních věcí postupně dostalo mezi širokou veřejnost. Probační a mediační služba ČR je však poměrně mladou institucí, takže ještě je třeba mnohé vykonat pro popularizaci jejích aktivit.

Literatura a prameny:

1. Karabec, Z., *Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů* / Vyd. 1. - Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8.
2. Kroftová, A., Ouředníčková, L. *Sociální práce v rámci Probační a mediační služby*. In Matoušek, O., et. al. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s 283-298. ISBN 80-7367-002-X.
3. Ludewig, K., *Systemická terapie: základy klinické teorie a praxe*. 1. vyd. Praha : Pallata, 1994. ISBN 80-901710-0-1.
4. *Projekt Šance*, RIAPS Trutnov, 2005
5. Sotolář, A., *Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže*. In Trestněprávní revue, 2005, č. 9, str. 229 – 237
6. Štern, P., et. al. *Příručka pro probaci a mediaci*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2001. ISBN 80-902998-0-6.
7. Úlehla, I., *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*, Vyd. 2., v Sociologickém nakl. vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, ISBN 80-85850-69-9.
8. Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě ČR
9. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon
10. Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

11. Zákon č. 218/2003 Sb., *o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)*
12. Zehr, H. *Úvod do restorativní justice*. Přel. L. Hasmanová, L. Ouředníčková. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. 48 s.
ISBN 80-902998-1-4.

Interní materiály PMS:

- 1) Metodický standard činnosti PMS v oblasti přípravného řízení a řízení před soudem, PMS ČR, Praha, 2003
- 2) Metodický standard činnosti PMS v oblasti T OPP, PMS ČR, Praha, 2003
- 3) Metodický standard činnosti PMS v oblasti probace, PMS ČR, Praha, 2003
- 4) Metodický standard činnosti PMS v oblasti parole, PMS ČR, Praha 2003
- 5) Metodický standard pro práci s mladistvými, Oddělení metodiky, koncepcí a analýzy ŘPMS ČR ve spolupráci s pracovní skupinou mladiství, Praha, 2007
- 6) Pracovní materiály k projektu TFTP, Praha, 2005
- 7) Sdružení pro probaci a mediaci v justici (SPJ), Interní materiály pro KVK PMS ČR, 2004
- 8) Učební osnovy Kvalifikačního vzdělávacího kurzu pro uchazeče o funkci úředníka Probační a mediační služby, Praha, 2004

- 9) Zpráva o praxi jednotlivých soudních okresů při uplatňování alternativního trestu obecně prospěšných prací, Ředitelství PMS ČR ve spolupráci s pracovní skupinou OPP, Praha, 2007

Internetové zdroje:

Server Probační a mediační služby České republiky. Dostupné na:

www.pmscr.cz

Asociace mediátorů České republiky. Dostupné na:

<http://www.amcr.cz/>

Server českého soudnictví. Dostupné na:

<http://justice.cz/>

Server Vězeňské služby České republiky. Dostupné na:

<http://www.vscr.cz/>

Přílohy

Statistika pro všechny věk. kategorie za kraje ČR

Celkový počet evidovaných spisů.

Období: Od 1/1/2007 do 31/12/2007

Nápad - počet nově evidovaných spisů.

celkem evidováno od počátku do konce sled. období			
Absolutně		27648	100%
		počet spisů	spis v %
z toho	v přípravném řízení a řízení před soudem	5802	21,0%
	ve vykonávacím řízení	21846	79,0%
	mládež 0 - 18	4553	16,5%
	dospělý 18 -	23095	83,5%
	drogová kriminalita	692	2,5%
	extremismus	55	0,2%

tab. č. 1

Statistika činností, úkonů za kraje ČR

Vykonávací řízení - dospělý klienti

Období: Od 1/1/2007 do 31/12/2007

	OPP § 45a TZ	PUPD § 26 TZ	PO § 58 TZ	POD § 60a TZ	PP § 61 TZ	PPD § 63 TZ	P PPD	jiné	Celkem absolut.	Celkem v %
obviněný, ods.	117	0	0	12	0	61	747	0	937	4,8%
obhájce	1	0	0	0	0	0	2	0	3	0,0%
poškozený	0	0	3	1	0	0	0	0	4	0,0%
zmocněnec	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0,0%
soud	13916	27	137	3224	6	1276	26	8	18620	95,1%
státní zastupitelství	0	0	0	0	0	0	0	3	3	0,0%
policie	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0%
rodinný příslušník	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0,0%
kurátor pro mládež	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0%
škola	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0%
koordinátor SSP	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0%
jiné	2	0	0	2	0	3	2	0	9	0,0%
Celkem, absolutně	14038	27	140	3239	6	1340	777	11	19578	100,0%
Celkem v %	71,7%	0,1%	0,7%	16,5%	0,0%	6,8%	4,0%	0,1%		

tab. č. 2

Statistika činností, úkonů za kraje ČR

Vykonávací řízení - dospělý kletí

Období: Od 1.1.2005 do 31.12.2005

	OPP § 45a TZ	PUPD § 26 TZ	PO § 58TZ	POD § 60a TZ	PP § 61 TZ	PPD § 63 TZ	P PPD	jiné	Celkem absolut.	Celkem v %
obviněný, ods.	59	0	0	9	0	40	701	6	815	4,4%
obhájce	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0,0%
poškozený	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0%
zmocněnec	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0,0%
soud	13740	52	316	2803	6	739	21	24	17701	95,5%
státní zastupitelství	0	0	0	0	0	0	0	5	5	0,0%
policie	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0,0%
rodinný příslušník	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0,0%
kurátor pro mládež	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0%
škola	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0%
koordinátor SSP	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0%
jiné	2	0	0	8	0	5	0	1	16	0,1%
Celkem, absolutně	13803	52	316	2820	6	784	724	36	18541	100,0%
Celkem v %	74,4%	0,3%	1,7%	15,2%	0,0%	4,2%	3,9%	0,2%		

tab. č. 3